

Rafał GRACZYK

Wydział Architektury, Politechnika Poznańska

## DOMINANTA ARCHITEKTONICZNA – ZNAK SZCZEGÓLNY I ELEMENT KOMPOZYCJI MAŁEGO MIASTA

**Streszczenie.** W artykule przedstawiono wybrane zagadnienia funkcjonalne, społeczne, a także ekonomiczne kształtowania przestrzeni miejskiej, uwarunkowanych istnieniem lub wprowadzeniem dominanty określonego typu jako obiekt architektoniczny lub zespół urbanistyczny.

Jako przedmiot badań wybrano małe miasta w Wielkopolsce wyróżniające się wartościami kulturowymi i historycznymi, ze szczególnym uwzględnieniem przestrzeni publicznych.

Zainteresowania badawcze skupiono zarówno na roli funkcjonalnej, jak i przestrzennej dominanty jako czynnika krystalizacji układu przestrzennego. Podkreślono znaczenie przestrzeni kulturowych i ich wpływ na odbiór i ocenę atrakcyjności całego miasta.

### THE DOMINANT FEATURE OF SPACE PLANNING. SELECTED PROBLEMS

**Summary.** In the following paper the attention was focused on the functional, social and economic aspects of the town space creation in the context of the dominant. These aspects are examined in terms of the dominant (existing or introducing) understood as the separate building or a fragment of urban composition.

The small towns of Wielkopolska, rich in cultural and historical values, have been chosen as the main research interest.

The role of the dominant as the factor of the spatial crystallization of the town structure was accentuated as well. The existence of the cultural space and its impact on the whole town attractiveness was also underlined.

## 1. Wstęp

Rozwój miast niezależnie od ich wielkości przebiegał w większości przypadków w sposób podobny do siebie. W kompozycji miasta polskiego wyróżnić można było zasady hierarchii oraz podporządkowania elementów. Miejsca o szczególnym znaczeniu zawsze były podstawą kształtowania określonych struktur przestrzennych. Wokół tych miejsc tworzyła się zazwyczaj tkanka miejska. Wraz z rozwojem organizmu miejskiego obok już istniejących czynników dominujących w strukturze pojawiały się następne, które przejmowały od innych część spełnianych funkcji. Wiele elementów dominujących zmieniało formę zabudowy, proporcje oraz funkcje, które spełniały. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż współczesna dominan-

ta, chociaż uległa pewnej transformacji w zakresie znaczeniowym, to nadal posiada istotne walory: lokalizacyjne, typologiczne, funkcjonalne, formalne, społeczne, ekonomiczne. Dominantami według W. Czarneckiego są obiekty formalnie i funkcjonalnie ważne: „*Na tle masy budynków mieszkaniowych budynki p u b l i c z n e wybijają się swoją wielkością [...]. Najczęściej te najbardziej charakterystyczne budynki w mieście pozostają w pamięci [...]. One też tworzą w sylwecie miasta dominanty architektoniczne*” [1]. Dominanta architektoniczna jako akcent przestrzenny wpływa na czytelność założenia urbanistycznego. Jest elementem wyznaczającym miejsce ważne w przestrzeni, umożliwiając ich zlokalizowanie. Praca dotyczy zagadnień przemian przestrzeni miejskiej, wynikającej z potrzeb rewitalizacji i gospodarki rynkowej.

Jest to podstawowy element analizy przeprowadzonej na przykładzie wybranych miast na tle szerszych badań związanych z kształtowaniem dominanty. Do badań zakwalifikowano miasta w przedziale demograficznym między 5-10 tys. ludności, oddalone od głównej aglomeracji Wielkopolski-Poznań w promieniu ok. 30 km. Jest to odległość oddziaływania głównej metropolii ze względu na policentryczność układu oraz wywierania wpływu wielkiego miasta. Analiza wybranych przykładów ma na celu poznanie badanego środowiska miejskiego o wartościach przestrzennych oraz określenie jego charakterystycznych parametrów, wielkości i funkcji.

## 2. Zakres badań w kontekście wojewódzkim

Badane miasta położone są w powiecie poznańskim w subregionie środkowym, charakteryzującym się bardzo dobrą sytuacją demograficzną, a także zróżnicowaną strukturą. Badania przeprowadzono na przykładzie wybranych miast, które mieszczą się nadal w tradycyjnym pojęciu małego miasta. Jak wynika z danych GUS (tabela I), podział miast Wielkopolski w roku 2005 według liczby ludności przedstawia się następująco:

Tabela I

Miasta Wielkopolski według liczby ludności <sup>1</sup>								
	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Grupa 5	Grupa 6	Grupa 7	Grupa 8
Województwo	poniżej 2500	2500- 4999	5000- 9999	10000- 19999	20000- 39999	40000- 99999	100000- 199999	200000- i więcej
Wielkopolska	19	31	22	17	13	5	1	1

Na podstawie dostępnych badań można wyróżnić przeciętny typ małego miasta. W. Czarnecki szacuje wielkość małego miasta na 50 tys. ludzi. Według H. Zaniewskiej oraz E. Bagińskiego do małych miast zalicza się miasta nieprzekraczające 20 tys. mieszkańców, poniżej tej wielkości są już tylko miasta najmniejsze [2]. Jak podaje E. Bagiński, miasta liczące więcej

<sup>1</sup> Dziennik Statystyczny GUS (stan z roku 2005).

niż 20-40 tys. ludzi zalicza się do średniej wielkości [3]. S. Gzell odnosi określenie małe miasto „za każdym razem do liczby ludności nie większej niż 30 tysięcy” [4].

Tabela II

Miasto	Demografia stan na 2005 r.	Odległość od Poznania [km]	Pow. [m <sup>2</sup> ]
Murowana Goślina	9,841	18,5	7,2
Kostrzyn	8,448	24,0	8,0
Pobiedziska	8,239	25,3	8,2
Kórnik	6,813	22,5	6,1
Buk	6,208	31,0	3,0
Stęszew	5,251	25,6	5,6

### 3. Badania analityczne

Do badań zastosowano między innymi metodę analizy porównawczej wybranych małych miast Wielkopolski. Badania ujęto w kilku zakresach: *lokalizacji dominanty* w przestrzeni miejskiej, *pełnionej funkcji dominanty*: orientacyjna, informacyjna, komunikacyjna, *charakteru formalnego dominanty*: wysokościowa, formalna, infrastrukturalna, telekomunikacyjna, *kompozycji*: akcentacyjna, ekspozycyjna, hierarchiczna, *treści znaczeniowych*: symbol, znak, *treści społecznych*: kulturowa, identyfikacyjna, integracyjna, wywołująca emocje, *jakości ekonomicznych*.

### 4. Typy i czynniki kształtujące dominantę wg struktury funkcjonalnej

Współczesne dominanty urbanistyczne to przede wszystkim obiekty architektoniczne miast (tabela III).

Tabela III

Lp.	Typy dominant funkcjonalnych	
1.	Zarządzanie	Ratusz, Urzędy publiczne
2.	Kultura	Teatr, Kino, Muzeum, Opera, Dom Kultury, Biblioteka
3.	Nauka	Szkoły oraz filie szkół wyższych
4.	Zdrowie	Szpitala, Ośrodki zdrowia
5.	Przemysł	Fabryka, kominy, chłodnie
6.	Sport i rekreacja	Kubaturowe obiekty sportowe
7.	Ratownictwo	Strażnice pożarowe
8.	Komunikacja	Dworce kolejowe, autobusowe
9.	Infrastruktura	Wieże nadawczo – odbiorcze, sieci wysokich napięć

cd. tabeli III

10.	Kult	Obiekty kultu
11.	Dominanta komercyjna	Banki, Siedziby korporacji, biurowce
12.	Usługi	Hotele, handel

Na rolę i kształt dominanty architektoniczno-urbanistycznej mają wpływ różne czynniki. Do najbardziej istotnych można zaliczyć m.in.: czynniki naturalne, społeczno-psychologiczny, technologiczno-techniczne oraz ekonomiczne. Specyficznymi czynnikami istotnymi dla oddziaływania przestrzennego dominanty jest skala lokalizacji i relacja do kontekstu przyrodniczo-kulturowego, mają istotny wpływ na transformację funkcjonalno-przestrzenną dominanty. Rolę dominant w mieście przejmują najczęściej obiekty wysokościowe, co świadczy o nowych trendach społeczno-gospodarczych oraz dostępnych technologiach. Przykładem współczesnych dominant wysokościowych są: obiekty przemysłowe, kminy fabryczne, obiekty infrastruktury technicznej, chłodnie, wieżowce, biurowce, obiekty usługowe: wielokubaturowe, mieszkaniowe, handlowe, porty lotnicze czy centra logistyczne. Przemiany te świadczą o nowych trendach i przemianach społeczno-gospodarczych oraz nowych technologiach.

## 5. Rola dominanty w kształtowaniu struktury przestrzennej małego miasta

Wiele z dzisiejszych budowli jest wynikiem działania czynników marketingowych. Zapomina się często o potrzebach człowieka, który staje się wyalienowany. „*Budowniczości miast średniowiecznych posiadali sztukę uzewnętrzniania wymiarów budowli monumentalnych za pomocą skali porównawczej na miarę człowieka*” [1]. Wskazane jest wykorzystanie istniejących obiektów danej tkanki urbanistycznej, by mogły na siebie przejąć rolę dominanty. Budynki takie tworzyć będą mogły „*podstawę kodu wizualnego, identyfikującego miasto w skali wieloprzestrzennej...*” [5].

W małym mieście życie społeczne koncentruje się na ogół przy zabudowie śródmiejscowej. W tym miejscu usytuowany jest ratusz, gdzie odbywają się ważne uroczystości oraz zebrania rady miasta. Zgromadzone w pobliżu tego miejsca kościoły, klasztory, obiekty użyteczności publicznej o różnych funkcjach są charakterystycznym punktem centralnym danej struktury. Bryła obiektów sakralnych przerasta inne budowle i stanowi przejaw podporządkowania ludności władzy sakralnej, to także pragnienie mieszczaństwa zademonstrowania swojej pozycji społeczno-ekonomicznej i pokazania świetności swojego miasta. Dla powstającej tkanki miejskiej istotne znaczenie mają historyczne struktury przestrzenne, które należałoby włączyć w zakres nowego lub projektowanego obszaru, korzystając z wartości materialnej i kulturowej, jakie przedstawia. Współczesne przekształcenia przestrzeni, wynikające z przesłanek ekonomicznych, powodują niewłaściwy kierunek przekształceń, w wyniku którego następuje

znaczące zniszczenie struktury, oraz obniżenie wartości kulturowych przestrzeni śródmiejskiej, która wpływa poważnie na pogorszenie poziomu życia mieszkańców [6]. Zachodzi zjawisko degradacji historycznych układów, a rozwój miasta przebiega zupełnie spontanicznie i nieuporządkowanie.

## 6. Zakończenie

Dominanta architektoniczna akcentuje i krystalizuje przestrzeń struktury małego miasta, generując kierunki osi kompozycyjnych. Dominanty wysokościowe i formalne posiadające walory kulturowe, historyczne znacząco wpływają na jakość przestrzeni miejskiej, kształtując odpowiednie warunki jej czytelności przez człowieka i oddziaływania emocjonalno-estetycznego. Dominanta może być także identyfikatorem przemian i rozwoju struktury przestrzennej małego miasta. Spełniać rolę przestrzenną jako element: czytelności – aktywizacji i akcentacji przestrzeni miejskiej oraz społeczną - jako wyróżniający element aktywności i komunikacji społecznej. Podjęty problem badawczy dotyczący roli dominanty jako znaku szczególnego – kulturowego i znaku orientacji przestrzennej wydaje się być uzasadniony.

## Literatura

1. Czarniecki W.: Planowanie miast i osiedli, tom I. PWN, Warszawa 1960.
2. Zaniewska H.: Polskie miasteczka w okresie transformacji społeczno-gospodarczej. Instytut Gospodarki Mieszkaniowej, Warszawa 1998.
3. Bagiński E.: Małe miasta w strukturze osiedleńczej Polski. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1998.
4. Gzell S.: Małe miasta jako wzorzec dla nowej urbanistyki. „Urbanista”, 2/2004, Warszawa 2004.
5. Cichy-Pazder E.: Humanistyczne Podstawy Kompozycji Miast. Kraków 2002.
6. Cichy-Pazder E.: Struktura wizualna śródmieścia – przykład Krakowa. Teka Komisji Architektury i Urbanistyki, 1996.